

ЈЕЛЕНА Ј. ГУСКОВА*

Институт за славистику РАН, Москва

ЗНАЧАЈ ДЕЛАТНОСТИ ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА ЗА ИСТОРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА ПОСЛЕРАТНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Наслеђе Добрице Ћосића је врло важно за историчаре. У овим свакодневним записима, којима се бавио током читавог живота, Ћосић је писао о ставовима њему блиских људи из политичког и јавног живота, смештајући их у контекст друштвеног живота целе земље. При томе, основно правило, од кога он није одустајао, било је следеће: народу и историји потребна је само истина, само правда и слобода. Његови дневници су били „лична историја једног доба”. Ово је полувековна историја земље у којој је живео, коју ће историчари, захваљујући Ћосићу, сада лакше разумети.

Кључни речи: Добрица Ћосић, дневници, Југославија, историја, Косово и Метохија.

Основни подаци о великом српском писцу Добрици Ћосићу могу се наћи у бројним енциклопедијама, публикованим од друге половине XX века. У време постојања ФНРЈ, у енциклопедијском издању из 1956. године, објављеном у Загребу, написано је „да је он аутор и учесник НОР-а” и да „активно учествује у политичком животу земље” (Enciklopedija 1956: 205). У енциклопедији из 1984. године, Ћосићу је посвећено много више простора. Написано је да је Ћосић књижевник – писац и човек на различитим ’културно-политичким дужностима’ (Enciklopedija Jugoslavije 1984: 346–347). Савремени интернет приручници карактеришу га као српског писца, политичара и теоретичара српског националног покрета (Википедија.рф.с.а.). Поједини руски и српски сајтови (2010) именују га ’легендарним српским романописцем и есејистом, националним и политичким теоретичаром’, а често га називају ’оцем српске нације’ (Добрица Чосич Веб. 24. 5. 2010). Многе његове написане или изговорене мисли се и данас цитирају као део широко прихваћених ставова о судбини српског народа. Једна од таквих је, на пример, и она да је „српски народ добијао у рату, а губио у миру”.

* jelenaguskova@gmail.com

Величина и значај овог човека у југословенској и српској политичкој историји и књижевности још увек није у потпуности сагледана. Чини ми се да са разговорима на нашем данашњем научном скупу тек почињемо да радимо на формулисању објективних, научно утемељених, оцена о њему. Добрица Ћосић је живео у веома занимљивом времену. Он је рођен и одрастао у Краљевини Југославији, борио се против фашизма, живео је у ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ, СЦГ, Србији. Он је био сведок краха јаке федерације, каква је била СФРЈ, а деведесетих година XX века, као њен председник, покушавао је да спасе Савезну Републику Југославију (државну заједницу Србије и Црне Горе). И на крају, он је био сведок потпуног слома идеје југословенства.

Далеке 1997. године записала сам (и нисам објавила) разговор са Добрицом Ћосићем. Сада могу то да урадим, јер писац даје оцене свог рада и живота. Тада је о свом времену рекао:

За мене, савременика, XX век је имао само седам деценија и трајао је од 1914. до 1990. године. Био је тај век – звер! У ових седам деценија, убијено је више људи него за претходних седам векова и произведено толико смртоносне енергије да наша планета може да пукне као лубеница и да се спали у пепео као колиба. Промене су биле епохалне и прошле су изузетним темпом. Историја као олуја газила је људске судбине, народе и цело човечанство. У нашем веку људи су долетели до Месеца и Марса и данас је на земљи свако место видљиво и прислушковано и не постоји место где човек не може да не стигне у исти дан, а око нас и у нама самима широко су се населиле рушевине људских идеја и креација. А од тог материјала не изградиш мирну будућност. Ја више не препознајем људска лица и не знам шта је сада мој народ, на који је сишла тама историје.

О нашем веку без ризика може се говорити само кад је реч о политичким реалностима. Због тога ћу и ја искористити ову прилику. Уопштено говорећи, сматрам да је стварање Америке као велике силе и њена трансформација у светског владара крајем века истовремено са колапсом Совјетског Савеза и катастрофалним уништењем Русије као светске силе најзначајнији историјски догађај у двадесетом веку. Такође, треба сматрати великим догађајима уништавање марксистичко-бољшевиистичке идеологије као најјаче друштвене есхатологије нове светске историје и истовремено ширење америчког империјализма као 'новог светског поретка' у идеологију људских права, коју прати јако, неодољиво ширење ислама, нове моћне политичке религије. Настанак Европске Уније под доминацијом велике Немачке прекретница је у историји Европе са веома нејасним последицама. Потребно је рећи и то да у двадесетом веку нове технологије стварају нову цивилизацију, која се манифестује као одлучујући, иако још увек несамостални фактор развоја. У очекивању развоја, утицаја и значаја технолошког фактора за будућност планете сви данашњи пророци глупи су и слепи (Ћосић 1997).

Што је најважније: Добрица Ћосић није био само писац који је посматрао свет из академског мира свог радног кабинета. Напротив, потреба да активно учествује у друштвеним процесима, заснована на осећању части и личне одговорности за судбину свога народа, стално га је гурала у средиште догађаја, где је обављао за земљу важне политичке функције. Био је: политички комесар, уредник новина, члан Покрајинског одбора омладине Србије, дванаест година био је републички и савезни посланик, председник Српске књижевне задруге. А затим – опозиционар, учитељ и творац многих будућих вођа опозиције. Осим тога – председник државе, човек који је давао добре анализе савремених политичких догађаја.

Срећан сам као писац, јер живим заједно са својим народом у за њега несрећно и тешко време. Историја ми је давала идеје за романе, а ја сам покушао да се њој супротставим својом креативношћу и поетском мемуријом. Пре свега, као револуционар сам желео да променим судбину свог трагичног народа, али 'Велики Механизам' историје победио ме је у постизању мог циља. Мој пораз, односно пораз револуционарних идеала на југословенској земљи схватио сам скоро три деценије раније него што се он у потпуности манифестовао у нашем животу и постао сам критичар и активан противник режима Тита (Ћосић 1997).

Зашто је наслеђе Д. Ћосића занимљиво за историчаре? Одговор се може наћи у властитим речима великог писца. Он је, схватајући значај мемоарских записа за будуће истраживаче било ког периода историје, говорио: „Опиши и остави суду историје” (Ћосић 2008: 8). У овим свакодневним записима, којима се бавио током читавог живота, Ћосић је писао о ставовима њему блиских људи из политичког и јавног живота, смештајући их у контекст друштвеног живота целе земље. При томе, основно правило, од кога он није одустајао, било је следеће: народу и историји потребна је само истина, само правда и слобода. Када читате дневнике и записе Добрице Ћосића, не напушта вас осећај велике искрености аутора, његове бригае да потомцима остави детаљне податке о збивањима, које је забележио частан човек. Врло су важне његове оцене збивања 90-их година.

У развоју и судбини балканских народа данас се дешавају промене супротне главним правцима развоја у Европи, које су карактеристичне за недовољно развијене нације. Губитком большевистичког социјализма и распадом Југославије, разбијени на дијаспоре балкански народи стварају независне националне државе. Овај процес је пратио међунационални, верски и грађански рат. Распад Југославије, који је подржала Немачка објашњавајући ту чињеницу њеним интересима, као и интересима ЕУ и стратешким интересима Америке, донео је несагледиву беду неким на-

родима, а највише српском. Реч је о стварању нових националних држава на Балкану под протекторатом Америке и Европске Уније, о ултиматуму српском народу, о увођењу санкција против Савезне Републике Југославије, о војној интервенцији у Републици Српској и окупацији Босне и Херцеговине НАТО-ом, о забрани српском народу да користи иста права која имају Хрвати, Словенци и Македонци. Балкан је крајем двадесетог века поново постао 'јабука раздора' и 'буре барута'. Убеђен сам да ће неминовно доћи до решења преосталих незавршених историјских процеса: стварање јединствене државе српског народа, уједињење албанског народа у независној националној држави и миран завршетак поделе Босне и Херцеговине по етничком принципу на основу права народа на самоопредељење. Окупацијом, санкцијама и насиљем очување неке 'заједничке државе Босне и Херцеговине' сматрам неразумном, ризичном и регресивном акцијом 'међународне заједнице', тј. водећих снага – Америке и Немачке. Док траје окупација НАТО-а, дејтонска држава Босна и Херцеговина ће постојати. Од катастрофе народе Босне и Херцеговине може спасити само мирно, територијално и политичко разграничење, које не би требало да се оваплоти у етнички чисте територије. Овај тежак задатак може да се спроведе без рата, само уз директно учешће ЕУ, Америке и Русије, који су својом политиком изазвали и учинили могућим страшни грађански рат у Босни и Херцеговини (Ћосић 1997).

Добрица Ћосић је писао свој дневник од 1951. до 2000. године. Ово је полувековна историја земље у којој је живео, коју ће историчари, захваљујући Ћосићу, сада лакше разумети. Дневници су пуни искрености. Њих је писао човек који се идентификовао са временом у коме је живео. Његови дневници су били „лична историја једног доба”. Он је писао о „својој и српској садашњости као њена мислећа, осетљива, неспокојна честица, као савременик судбоносних друштвених, идеолошких и духовних збивања у Југославији која је била држава и српског народа; као сведок, а у неким опозиционим и дисидентским догађањима и као њихов покретач” (Ћосић 2009а: VII). Збивања у Југославији и српском народу у другој половини XX века виђена су очима писца и описивана језиком писца. Ћосић се релативно рано „сукобио са самим собом”, са својим идејама, идеалима и стварношћу реалног друштва и човека. Брзо је схватио свој идеолошки романтизам и борбени песимизам, кад је проживљавао драму Милована Ћиласа 1954, кад је сазнао за Кардељево антијугословенство 1957, кад је видео Тита на путу у Африку 1962. као „стаљинистичког и аустроугарског аутократу”. Тада је прешао „на другу обалу”.

А сада замислите да неки историчар у будућности пише о 'Другој Југославији' и да има само документе КПЈ–СКЈ. Необјективност би, таквим приступом, била гарантована! Због тога је „сведочење о тој епохи”

у књигама Ћосића „са друге обале” драгоцен материјал и за историчаре. Историчару су врло важне чињенице. А ми знамо да је у томе Ћосић био непогрешив.

Дакле, када се данас пише о Јосипу Брозу Титу, Јосифу Висарионовичу Стаљину, о совјетско-југословенским односима, о Александру Ранковићу, Миловану Ђиласу, студентском покрету из 1968. године, албанском питању, политици несврстаних, распаду Југославије итд., све до агресије НАТО-а 1999. године, без радова Добрице Ћосића сви ти догађаји и збивања не могу се у потпуности разумети. Сам писац тако оцењује своју делатност.

Посветио сам своје време углавном проналажењу истине о људској судбини на српским земљама у 20. веку поетским средствима и уз помоћ маште, описујући своје разумевање у романима „Време смрти”, „Време зла” и „Време власти”. Када је 1992. године српски народ био сломљен, на ивици пропасти и под међународним санкцијама, када су га међународни владари поставили у положај парија и светског криминалца, преузео сам дужност председника Савезне Републике Југославије са циљем да послужим спасењу Србије и Црне Горе од историјске катастрофе. Са мојим политичким концептима и циљевима нису били сагласни људи који су имали јаке политичке партије и моћ у парламенту и по истеку године после мог избора скинули су ме са позиције председника Савезне Републике Југославије, оптужујући ме да сам „прекршио Устав”. Нисам ништа предузео против ове оставке. Са миром у срцу, са мирном савешћу и са радошћу вратио сам се свом занату и проблемима грађанских слобода (Ћосић 1997).

Питања која су посебно занимала писца тицала су се судбине Србије и српског народа, Косова и Метохије. Ова питања, којима је посветио неколико књига, била су за Ћосића веома „важна и болна”.

Крајем 60-их Добрица Ћосић је први говорио о националној политици СКЈ на Косову и Метохији, о албанском агресивном национализму, о расту антисрпског расположења у том крају. Зар би историчари знали о правом стању ствари на КиМ без његових књига? Давне 1968. године, говорио је Ћосић на пленуму ЦК СК Србије отворено о тешкоћама у међунационалним односима у земљи, о проблемима на Косову. Први пут се чула реч о нетолеранцији, себичности, па чак и мржњи која постоји између два народа, српског и албанског. Писац је критиковао и српски национализам и „етноцентричну енергију” Албанаца, њихову „жељу да се уједине са својом браћом у Албанији”. Он није веровао да идеји „братства и јединства” може бити супротстављена идеја стварања јединствене албанске државе, јер би се у том случају појавио проблем са границама (Ћосић 1998: 28, 31). Тада је на седници ЦК СК Србије,

на којој је наступио, од стране својих партијских колега био осуђен као 'диверзант' и 'поражена снага која дезавуише политику Савеза комуниста' (Исто). Он је покушао не само да скрене политичку пажњу државног врха на проблеме у овој аутономној покрајини него и да понуди решења. Очекујући велику политичку кризу и тешке последице борбе Албанаца за отцепљење, он је разрадио план поделе Косова на српски и албански део. Чак је на мапи Покрајине и означио границе, покушавајући да у српски део укључи српску етничку већину, споменике српске културе – српске православне цркве и манастире, којима је тако богато Косово. Таква идеја није наишла на подршку код руководства земље, а Ћосић је био оштро критикован од стране партијских другова. Да је тада било слуха за оно што је говорио прави патриота, данас се не би цртале границе између Србије и Косова и Метохије.

Косовски проблем је постао за Ћосића део ширег проблема – Србије и српског народа. Говорећи о српском националном питању у условима братства и јединства, он је урадио скоро немогуће: показао је тежак положај Срба у историји и у периоду социјализма.

Српски народ се, нажалост, и данас, на почетку XXI века, налази у истом положају, остаје раздељен и дијаспоричан, разбацан у више локалних државних ентитета, под претњом да му се и даље – после отимачине Косова и Метохије – редукују етнички, културни и политички простор (Инђић, рукопис: 135).

Ћосић је отворено говорио о антисрпској природи режима, покушавао да пронађе пут изласка из кризе и развоја српског друштва. Ослонац је видео у томе што је карактерна одлика Срба – „друштвеност, свест о људској узајамности, осећање за историјски задатак и правду у свету, свест о вредностима слободе” (Исто: 137).

Као председник Југославије 1992–1993. године, Ћосић је оставио будућим генерацијама „Забелешке председника Савезне Републике Југославије”. Да тих Забелешки нема, овај период би истраживали на основу других извора – докумената БиХ, Републике Српске и Србије, мемоара пензионера, говора политичара владајућих партија. А тај период је био веома тежак: још се осећао пожар у Хрватској, плануо је рат у БиХ, миротворци су се налазили у Хрватској и БиХ, западни свет је оптуживао Србе за злочине, различити мировни планови су стварани у главама међународних посредника.

Пред биографима предстоји велики посао, да напишу много више од онога што знамо о Добрици Ћосићу као човеку, али и као политичару који је хтео да спасе земљу од пропасти и уништења. И обавеза историчара је да пишу о њему као о председнику земље која је горела. Али главна ствар је већ урађена – сам председник детаљно је описао догађаје који су

се десили током тих тешких година. Поред тога, лична неравнодушност и одговорност за судбину земље водиле су оловку Добрице Ћосића када је систематски бележио догађаје и даље, од 1994. до 2000.

Много је пророчанског у размишљањима Ћосића (пример Косова). Но, можемо да наведемо још један пример. Управо овим речима он завршава шести том својих записа. Датум – 1. јануар 2000. године. На овај дан, он је био под утиском „најсензационалније планетарне вести из Москве”, када је Борис Јељцин добровољно поднео оставку на дужност председника Русије и предао власт „неком Путину”, како пише Добрица. Одмах следе две странице размишљања о будућности Русије.

Да ли ће тај Владимир Владимирович Путин, руски обавештајац, бити обновитељ руске државе и њене моћи по примеру Петра Великог, у шта ја верујем без иједног стварног разлога, да ли ће он вратити моћ и достојанство великом руском народу, у шта верујем својом романсијерском маштом? (Ћосић 2009б: 252)

А још раније, 1997. године, Добрица Ћосић је говорио да је само Русија и њен опоравак судбоносно питање за Европу и целу светску заједницу. И, како смо видели, није променио своје мишљење до краја живота.

Не верујем у демократску цивилизацију на планети и мир у њој без активног и продуктивног утицаја јаке, демократске и модерне Русије. Опоравак и јачање Русије, њен стварни повратак на политичку сцену света судбоносно је питање за Европу и целу светску заједницу. Наравно, ја не сматрам опоравак Русије у обнављању царског или стаљинистичког империјализма; напредак и моћ Русије видим у успостављању равнотеже снага и права свих народа, као и у животворном утицају велике културе и дубоке руске духовности на модерну цивилизацију, која брзо постаје антихуманом (Ћосић 1997).

О Добрици Ћосићу може се говорити дуго и много. Нама не би било довољно ни десет таквих научних конференција за разговор о свим питањима која су била важна за писца и друштвено-политичког лидера. Његова заоставштина је толико вишевекторна, а вредност његових радова за разумевање историјских догађаја модерног доба толико велика, да предлажем да скупове о Добрици Ћосићу организујете сваке године и да ова истраживачка научна манифестација буде трајна.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Википедия.рф. Веб s.a.

Чосич, Добрица. *Усиление России – судьбоносный войрос для всеїо мира*. Веб. 24. 5. 2010.

Инђић, Т. *Поїовор за светї моћи и стїрейњи*. Рукопис.

Ђосић, Добрица. *Разїовор Јелене Гускове са Добрицом Ђосићем*, 23. новембра 1997. Рукопис.

Ђосић, Добрица. *Лична истїорија једної доба. Време искушења 1951–1968*. Т. 1. Београд: Службени гласник, 2009а. Шт.

Ђосић, Добрица. *Лична истїорија једної доба. Време змија 1999–2000*. Т. 6. Београд: Службени гласник, 2009б. Шт.

Ђосић, Добрица. „Пишчеви записи 1999–2000”. Књ. 6. *Време змија*. Београд: Службени гласник, 2008. Шт.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda. Т. 2. Zagreb, 1956. Št.

Enciklopedija Jugoslavije. Т. 3. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, 1984. Št.

Ћосић, Добрица. „Govor sa sednice CK SK Srbije”. *Nedeljni telegraf*. Beograd, 1998. 1 apr: 28. 31. Št.

Јелена Ј. Гускова

ЗНАЧАЈ ДЕЛАТНОСТИ ДОБРИЦЕ ЂОСИЋА ЗА ИСТОРИЈСКА
ИСТРАЖИВАЊА ПОСЛЕРАТНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Резюме

Наследије Д. Чосича очень важно историкам. Добрица Чосич был не только писателем, который смотрит на мир из-за своего письменного стола. Наоборот, активная жизненная позиция и честность постоянно его толкали в гущу событий, где он занимал важные для страны политические должности. И описанием каждого прожитого дня в контексте жизни всей страны и близкого политического и общественного окружения Добрица Чосич занимался всю жизнь. Добрица Чосич писал свои дневники с 1951 по 2000 г. Это полувековая история страны, в которой историкам, благодаря работам Чосича, теперь будет проще разобраться. Дневники полны искренности, написаны человеком, который себя идентифицировал с эпохой. Поэтому когда вы сегодня пишете о Тито, Сталине, о советско-югославских отношениях, об Александре Ранковиче, Джиласе, студенческих движениях 1968 г., албанском вопросе, политике неприсоединения, распаде Югославии и так далее ... вплоть до агрессии НАТО 1999 г., без работ Добрицы Чосича понять страну и народ вы не сможете. Будучи Президентом Югославии в 1992-1993 гг., Чосич оставил потомкам «Записки президента Союзной Республики Югославии». Его наследие многогранно, а значение его работ для понимания исторических событий современной Эпохи велико.